

ELITE THEORIEEN

Binnen elke samenleving heb je altijd maar een relatief kleine groep mensen die de dienst uitmaakt. Dat zie je in een voetbalvereniging, vakbond, politieke partij, kerk, en dat zijn dan vrijwillige organisaties. In bureaucratische organisaties is de hiërarchie al ingebouwd, zodat er per definitie altijd een kleine top is bijv. het leger, de politie, een ministerie, maar ook een onderneming of een parastatale organisatie.

Die top van de samenleving kan je de elite noemen, waarbij elite dus meer een statistische categorie is nl. de bovenste laag van een organisatie, sector of hele samenleving. Ook in het sociale leven heb je allerlei classificaties op basis van statistische distributies: bijv. hoogste inkomensgroep, middengroep, lagere inkomens (vgl. piramide); of educatief best geschoolden (HBO, universitair), redelijk geschoold (alles boven lagere school tot onder HBO), laag geschoolden (lagere school) en ongeschoolden (analfabeten).

In de sociale wetenschap wordt de term elite echter gehanteerd als meer dan een statistische categorie. Het gaat vooral om een groep of meerdere groepen die vanuit een machtspositie bewust invloed op de samenleving uitoefenen. In politiek opzicht is de elite dus een belangrijke groep om te bestuderen, omdat zij meer dan andere groepen richting (kunnen) geven aan de samenleving. Het verband tussen elite en leiderschap is niet moeilijk te zien, maar evenzo het verband tussen elite en democratie.

Als grondleggers van de elite theorie worden vooral Gaetano Mosca, Vilfredo Pareto en Robert Michels gezien. Schrijvers zoals Pareto, Mosca en Michels zien

“elite rule to imply the collective manipulation of the masses by a small leadership group or by several such groups. We shall assume that all the members of the elite are alert to their group interest(s); that this alertness is in turn caused or affected by a sense, implicit or explicit, of group or class solidarity; and last, that this solidarity is expressed in a common will to action... all elites shall be credited here with what we should like to call the three C's: group consciousness, coherence, and conspiracy.”¹

Hoe ontstaat een elite?

Volgens **Pareto** bereiken gewoon de besten of slimsten op een bepaald gebied de top bijv. de voetballers met het meeste talent komen uiteindelijk aan de top, of de beste militairen worden generaal, de beste wetenschappers worden hoogleraar, de slimste politici maken de dienst uit in de politiek. Het gaat dus bij de elite om een groep die bepaalde psychologische kenmerken heeft. Degenen die de top bereiken vormen de elite (bij hem bestaande uit de regerende elite zgn. *governing elite*, en niet-regerende elite zgn. *non-governing elite*), die het in de samenleving verder voor het zeggen hebben en de massa moeten leiden. Regelmatig worden de besten in de samenleving opgenomen in de elite, zodat er een zekere circulatie van elites plaatsvindt (beperkte opwaartse mobiliteit). De scheiding tussen elite en massa blijft echter bestaan.

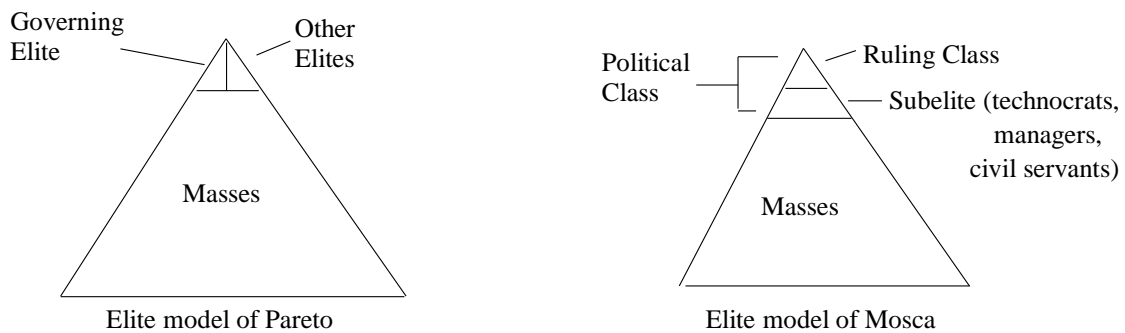
Mosca geeft een meer sociologisch verklaring voor het fenomeen van de elite. Ook hij ziet twee groepen in de samenleving nl. een heersende klasse (*ruling class*) en een overheerste klasse. De heersende klasse ontleent haar dominante positie aan het feit dat zij zich als minderheid organiseert en daarmee een grote voorsprong heeft op de ongeorganiseerde massa. Omdat de elitegroep klein is kan zij makkelijker onderling communiceren en zichzelf

---

¹ J.H. Meisel: The myth of the Ruling Class, Gaetano Mosca and the Elite (Ann Arbor Paperback, 1962), blz. 4.

organiseren. Mosca ziet naast de elite ook een subelite, die vooral bestaat uit intellectuelen, technocraten, hogere ambtenaren, managers, en andere organisatiespecialisten. Deze groep bezit in feite alle capaciteiten voor leiderschap en onderhoudt het contact met de massa. De elite vult zichzelf aan uit deze groep. Ook voor Mosca bezit de elite bepaalde superieure persoonlijke kenmerken -intellectueel, materieel, moreel- welke ontbreken bij de massa. Verder controleert de elitegroep waardevolle hulpbronnen, die hij ‘*social forces*’ noemt m.n. allerlei sociale vaardigheden, maar ook behartiging van belangen. Tenslotte hanteert de elitegroep een bepaalde ‘politieke formule’ (ideologie) om hun macht te ondersteunen. Kortom de combinatie van organisatie, persoonlijke kenmerken en sociale krachten houdt de elite in het zadel. Mosca erkent wel dat veranderingen binnen de elites kunnen leiden tot veranderingen in de sociale structuur en politieke instituten. Nieuwe sociale trends, technologieën, en ideologieën kunnen ook zorgen voor nieuwe soort elites. Uiteindelijk blijft echter steeds een kleine groep -de heersende klasse- het voor het zeggen hebben.

Figuur: Elite modellen van Pareto en Mosca²

De derde grote naam onder de klassieke elitisten is **Robert Michels**. Hij bestudeerde vakbonden en politieke partijen en kwam tot de conclusie dat er in elke organisatie een natuurlijke tendens tot de vorming van een elite oftewel een oligarchie is. Hij zoekt die verklaring in het proces van specialisatie en differentiatie d.w.z. in het organiseren zelf. “*Who says organization says oligarchy*”.³ Wat gebeurt er namelijk wanneer zich binnen een samenleving een nieuwe groep ontwikkelt (bijv. een vakbond). Er wordt dan een organisatie gemaakt met posities die ingevuld moeten worden. De leiders van de organisatie doen het eerst vrijwillig, maar ze ontwikkelen een zekere expertise, welke hen gaandeweg onmisbaar maakt. De nieuwe experts kan je dus niet vervangen, terwijl zij zelf meer informatie hebben dan de leden en hun positie makkelijk kunnen handhaven. Er ontwikkelt zich dus een nieuwe elite, die zichzelf in stand houdt en daar meer energie in stopt dan in het realiseren van de doelen waarvoor de organisatie was opgezet. Wanneer de elite uitgedaagd wordt door opposanten dan slagen ze er meestal in om deze aan boord te nemen (cooptatie). Door de neiging om een eenmaal verworven machtspositie te behouden, worden alle elites conservatief. “*The revolutionaries of today become the reactionaries of tomorrow*” (Michels

² M.N. Marger: *Elites and masses, an introduction to Political Sociology* (D. Van Nostrand Company, New York, 1981), blz. 68.

³ R. Michels: *Political Parties, a Sociological study of the oligarchical tendencies of Modern Democracy* (Free Press Paperback, 1962).

1962:187). De verklaring van Michels spreekt erg aan en is ook makkelijk empirisch vast te stellen door gewoon te kijken hoe lang leiders aanblijven (terwijl er wel potentiële vervangers aanwezig zijn) of besturen veranderen.

Aanhangers van het elitemodel zeggen dus dat de **samenleving in twee delen** is opgesplitst: een kleine elite en een grote massa. De elite blijft aan de macht, ook wanneer ze onderling verdeeld is (dan rouleren ze hooguit), en de massa blijft weinig echte invloed uitoefenen (ze kunnen dus alleen kiezen welke elite zal regeren). De massa wordt veelal gezien als apathisch, weinig ontwikkeld en volgzaam. *“Though it grumbles occasionally, the majority is really delighted to find persons who will take the trouble to look after its affairs”* (Michels blz. 88). Onderzoek heeft uitgewezen dat participatie in allerlei organisaties vaak zwak is en dat het er dus op lijkt dat de massa (of meerderheid van de leden) het niet erg vindt dat een kleine groep hen leidt.

Op basis van het elitemodel van de klassieke elite theoretici is het dus vrijwel een gegeven dat er een heersende klasse is, omdat de massa zichzelf niet kan regeren. De elite is vanuit dit perspectief onmisbaar.

Kritiek op het elitemodel

De grootste kritiek op het elitemodel komt van de **pluralisten** uit de Verenigde Staten. Carl Friedrich stelde bijv. dat er in Europa of Azië misschien wel ‘ruling classes’ konden bestaan, maar niet in de VS. Alexis de Tocqueville had al aangegeven dat in de Verenigde Staten de macht zodanig verspreid was en er zoveel pressiegroepen waren, dat elites geen kans kregen om grote en duurzame invloed uit te oefenen op de samenleving. De burgers blijven dus voldoende controle uitoefenen op de samenleving.

Dit was de mening van de meeste wetenschappers in de VS totdat **C.Wright Mills** zijn controversiële boek ‘the Power Elite’ lanceerde. Hij documenteert daarin dat er wel degelijk een machtselite binnen de Verenigde Staten bestaat en wel uit een netwerk van militairen, industriëlen en politici.

“...they are in command of the major hierarchies and organizations of modern society. They rule the big corporations. They run the machinery of the state and claim its prerogatives. They direct the military establishment. They occupy the strategic command posts of the social structure, in which are now centered the effective means of the power and the wealth and the celebrity which they enjoy... The power elite are not solitary rulers” (p.4).⁴

Om deze elite circelen allerlei adviseurs, consultants, woordvoerders en opinieleiders (*the higher circles*), terwijl net beneden de elite een groep is van professionele politici, lobbyisten (pressiegroepen) en beroeps ‘*celebrities*’ (analysten, talkshow gastheren, e.a.), die de aandacht kunnen trekken. Mills zegt niet dat het om een homogene elite gaat, maar om institutionele samenwerking. Hij verklaart het bestaan van de elite vanuit de instituties in de samenleving, waarbij de leiding van de instituten heeft geleerd dat hun belangen het best behartigd worden wanneer ze samenwerken. Het samengaan van zeer machtige instituties (bedrijven, leger en politici) scheidt dan een nieuwe machtselite.

Mills wordt gerekend tot de **radicale elitisten**. Deze stroming beschrijft niet hoe de samenleving er uit zou moeten zien, zoals de klassieke elite theoretici poneerden, maar hoe die er empirisch uitziet. Ze willen niet bewijzen dat elites moeten regeren, maar geven wel

---

⁴ C.Wright Mills: The Power Elite (Oxford University Press, New York, 1959).

aan dat er kennelijk elites zijn die dat doen. De radicale elitisten wijzen er op dat de elite de machtsbronnen controleren: rijkdom van bedrijven, overheidsgezag, en het communicatiesysteem van de samenleving. Via het laatste kan de elite de ideeën- en informatiestroom reguleren en de publieke opinie manipuleren.

De radicale elitisten wantrouwen de massa niet -zoals de klassieke elite theoretici- maar zeggen dat de massa belangrijke informatie wordt onthouden, zodat ze veel zaken niet begrijpen en de elites maar navolgen.

Er zijn nog meer nieuwe variaties van de elite theorie, maar die kunnen we niet allemaal behandelen. Er is uiteraard ook kritiek op de elite theorie, zowel in oude als nieuwe verpakking, en daar wil ik ook de aandacht voor vragen, voordat ik de concrete verbinding ga maken naar democratie en bestuur en naar Suriname en de Derde Wereld.

Zijn elites onvermijdelijk?

Je zal altijd mensen hebben aan de top die met macht bekleed zijn, maar dat is op zich nog geen elite. De elite is een groep die zichzelf bewust in stand houdt en het eigen belang nastreeft. Sommigen hebben aangegeven dat er niet alleen een ijzeren wet is van de oligarchie, maar ook een van de democratie nl. krachten die proberen om autoriteit binnen organisaties bewust tegen te gaan. Lipset en Trow vonden in hun studie van de Internationale Typografen Unie dat de leden de vorming van een oligarchie hadden voorkomen door steeds een effectieve oppositiepartij binnen de unie te hebben, waaruit de leden steeds konden kiezen. Pluralisten vragen zich ook af of een groep(en) steeds de machtsstructuur in de samenleving kan domineren. De macht kan ook gedeeld worden door coalities van groepen.

Zijn elites met elkaar verbonden?

Volgens Pareto en Mosca vormen de elites een bewuste groep, zijn ze coherent, en spannen ze samen tegen de massa. Volgens Mills worden nieuwe leden van de elites geselecteerd uit mensen met een soortgelijke sociale achtergrond, opleiding en belangen. Volgens Suzanne Keller is dat echter steeds moeilijker in complexe moderne samenlevingen, welke de ontwikkeling van sociaal coherente groepen onmogelijk maakt.⁵ Dit betekent dat dus steeds eerst gelet moet worden of de besluitmakers in een samenleving inderdaad een elite vormen.

Elite en Massa?

Is de macht van de elite inderdaad onbepaald en die van de massa te verwaarlozen? Indien we dat zo zwart-wit stellen dan ontkennen we de verantwoordingsfuncties van verkiezingen en de publieke opinie in een democratische samenleving. Elites kunnen niet zomaar doen en laten wat ze willen.

Het is ook nog de vraag of elites inderdaad per definitie alleen hun eigen belang nastreven of dat ze misschien ook wel een algemener belang voor ogen hebben. Hetzelfde geldt voor de bureaucraties, streven die alleen hun eigen belang na of zetten zij zich ook in voor dat bredere belang? Dit betekent dat steeds onderzocht moet worden wie, naast de elites zelf, nog voordeel hebben van hun acties.

De plaats van de massa?

Is de massa gewoon dom of participeert ze niet, omdat ze bewust om de tuin geleid wordt door politici en ambtenaren? Er zijn studies die aangeven dat individuen meer participeren in het politieke leven wanneer men beter geschoold is. Dat betekent dat met toenemend

---

⁵ Suzanne Keller: Beyond the Ruling Class, Strategic Elites in Modern Society (Random House, New York, 1968)

onderwijs ook de participatie van delen van de massa toeneemt. De massa is dus niet een geheel, maar er zijn allerlei gradaties te maken.

Twee klassen?

De elite theorie ziet de samenleving bestaande uit twee basisklassen (een heersende en een gedomineerde klasse), maar dit is in de moderne samenleving wellicht te simpel voorgesteld. Er kan in sommige samenlevingen misschien een hele machtshierarchie bestaan.

Dan is er nog de **kritiek van de pluralisten** op de radikale elitisten:

- a. Pluralisten hechten meer belang aan de corrigerende macht van verkiezingen en pressiegroepen dan elitisten.
- b. Ook zien ze een belangrijke rol weggelegd voor vrijwillige associaties (NGO's), omdat die de link zijn tussen de massa en de leiders. Volgens elitisten vervullen dit soort organisaties een marginale rol, terwijl ze zelf in handen kunnen komen van elites.
- c. Het machtssysteem is volgens de pluralisten totstandgekomen en geaccepteerd door de hele samenleving. Volgens elitisten heeft de elite zelf het systeem geschapen en via hun eigen ideologie gepropageerd. De massa heeft niet alleen geen controle op de instituten die de elite moeten controleren, maar zijn ook nog eens verblind door de elite ideologie.
- d. Pluralisten zien een gebalanceerd machtssysteem van concurrerende belangen en elites, waarbij niemand kan domineren. Volgens elitisten is het systeem volledig uit balans, waarbij grote zakenbelangen de meeste issues domineren. Voor zover er sprake is van concurrentie vindt dit op een veel lager niveau plaats en over minder belangrijke issues.

Tegenwoordig geven pluralisten wel toe dat er elites bestaan, maar zeggen ze dat er geen conglomeraat van elites is die de dienst uitmaken, omdat er zoveel verschillende elites zijn, die elkaar controleren en afwisselen (bijv. Robert Dahl).

Marger geeft de sterke en zwakke punten van de elite theorie aan en komt tot twee soort onderzoeksvragen. Voor degenen die twijfelen aan de elite theorie zijn de volgende vragen van belang:

- Zullen elites altijd onvermijdelijk de kop opsteken?
- Zijn elites met elkaar verbonden en streven ze hun eigen belang na?
- Kan de massa inderdaad geen controle over de elites uitoefenen?
- Zijn er inderdaad maar twee klassen in de samenleving?

Voor degenen die de samenleving vanuit een elite raamwerk willen onderzoeken gaat het om de volgende vragen:

- Wat zijn de kenmerken van de elites?
- Hoe worden nieuwe elites geselecteerd?
- Via welk proces verwerven en verliezen elites macht?
- Hoe geunificeerd of divers zijn de elites?
- Wat is de relatie tussen elites en massas op bepaalde historische momenten?
- Hoe wordt het regeren door de elites gelegitimeerd?
- Waar ontstaan contra-elites en massabewegingen?
- Wiens belangen streven de elites na?

Toepassing

Eerder zagen wij dat binnen de *consociational democracy* van Lijphart de elite ook een belangrijke rol speelt, want het gaat daarbij vooral om het politiek onderhandelen tussen diverse elites.

In het hoofdstuk van Burton, Gunther & Higley in de reader proberen zij vooral na te gaan hoe stabiel democratieën zijn. Stabiliteit en duurzaamheid van een democratie zijn in hun ogen belangrijk. Ze stellen daarbij dat één van de sleutels tot stabiliteit de aanwezigheid van consensus tussen de elites is omtrent de regels van het democratische spel en de waarde van de democratische instituten. Ze halen daarbij Sartori aan. “...*democratic stability requires that elites perceive politics as ‘bargaining’ rather than ‘war’ and that they see political outcomes as positive -not zero sum*” (blz.3).

Burton, Gunther & Higley geven de volgende **definitie van elites**:

“...*persons who are able, by virtue of their strategic positions in powerful organizations, to affect national political outcomes regularly and substantially*”.

Zij zien elites dan ook als de belangrijkste besluitvormers op de gebieden van politiek, overheid, economie, leger, professionals, communicatie, en cultuur m.n. in organisaties en bewegingen. Het gaat dus niet om één sector, maar om verschillende (dus om elites en niet de elite).

Relatie tussen democratie en draagvlak (Burton, Hunter & Higley)

Bevolking	Bevolking participeert in hoge mate in het politiek proces	Lage participatie van de bevolking
Elite		
Veel elite consensus t.a.v. de democratische procedures en uitkomst	Consolidated democracy	Stable limited democracy
Weinig of geen elite consensus	Unconsolidated democracy	Pseudo-democracy

Ze benadrukken dat elites het vermogen hebben om politieke uitkomsten regelmatig (dus niet eenmalig) en substantieel (dus niet marginaal) te beïnvloeden. Om dat te kunnen doen moeten de elites erkend gezag hebben binnen een sector of de samenleving (dus geen incidentele figuren).

Interessant is dat ze grove schattingen maken van het **aantal personen** die tot de diverse elites behoren in verschillende samenlevingen. In de kleinste samenlevingen die zij hanteren (Chili en Portugal) schatten ze minder dan 1000 personen. Voor Suriname zal dat zeker minder dan 500 zijn (in periode 1650-1920 heb ik minder dan 100 gevonden)

Ze vinden elites van groot belang, omdat die bij transities een cruciale rol spelen (vgl. de overgang van militairen naar democratie in periode 1985-87). Op transities komen we nog terug in een apart college.

Wat hieruit blijkt is dat de studie van elites zowel voor de *consociational democracy* van belang is, maar ook voor de transities tussen politieke stelsels.

Hoe meten we of er sprake is van een elite?

- reputatie en positioneel (New Haven debat, community elites)
- 21 families in Jamaica hebben grootste deel economie in handen (eigendom en aandelen)
- Ivet Pieper's boek over Suriname: zij beschrijft een weinig coherente elite (intern), maar er is wel een gezamenlijke externe gerichtheid en vaak ook nog opleiding, (zij heeft 36 respondenten ondervraagd en attitudes gemeten o.m. bij kinderen van de elite).
- meten van belangenverstrengeling (bijv. plantersbelangengroepen)
- meten van overlap in besturen (bijv. sociale elite)
- meten van de structuur van elites in vooral de 19e eeuw in mijn eigen onderzoek
  - * 1795 unitaire elite o.l.v. planters (Ruling Class)
  - * 1830 concurrerende elite van planters en bureaucraten
  - * 1860 concurrerende elite van planters en bureaucraten
  - * 1890 unitaire elite o.l.v. Joodse handelaren en professionals (Ruling Class)
  - * 1920 plurale elite (diverse belangengroepen)

Andere aspecten en discussiepunten:

- patronage als elite bindmiddel (artikel Derveld in 2e deel reader)
- Bourdieu (elites maken de regels ook van culturele smaak)
- Marxisme en elite
- adel verplicht, elite in Suriname heeft het laten afweten, waardoor mediocere figuren aan de macht zijn gekomen?

Dr. Marten Schalkwijk
23 juli 2001